

3. Скрипнюк О. Демократія як механізм державного управління // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 3.
4. Платон. Государство // Собр. соч. : В 4 т. – М., 1992. – Т. 3. – С. 350-354; Поппер К. Открытое общество и его враги. – М., 1992. – Т. 1; Селиванов В.М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти: Монографія. – К., 2002.
5. Про заходи щодо посилення захисту права власності: Указ Президента України від 12 лютого 2007 р. // Урядовий кур'єр. – 2007. – 16 лют.
6. Моральна політика як нова цінність української демократії / Володимир Литвин, Голова Верховної Ради України, академік НАН України // Голос України. – 2006. – 18 берез.
7. Луденко К. Прогнозирование развития международных отношений // Свободная мысль. – 2006. – № 7-8; Иноземцев В. Нищета «прогнозирования» // Свободная мысль. – 2006. – № 9-10.
8. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки: Закон України від 9 січня 2007 р. // Голос України. – 2007. – 6 лют.
9. Кремень В. Якість освіти – основа розвитку // Урядовий кур'єр. – 2006. – 29 груд.
10. Стан і перспективи розвитку загальної середньої освіти в Україні: Виступ міністра освіти і науки України Станіслава Ніколаєнка на дні уряду у Верховній Раді України від 9.01.2007 р. // Голос України. – 2007. – 13 січ.
11. Никанорова О. Перспектива – у наданні університетам реальної автономії // Урядовий кур'єр. – 2007. – 16 лют.
12. Тарапов И.Е. Интеллектуальный труд. Наука и образование. Кризис в Украине. – Х., 1994.
13. Коршанський М., Коршанська О. Цінність суспільних відносин // Право України. – 2006. – № 12.
14. Добрынин Н.М. Политико-правовые аспекты современного гуманизма // Гос. и право. – 2007. – № 1.
15. Сахаров А.Д. Размышления о прогрессе, мирном сосуществовании и интеллектуальной свободе // Вопр. философии. – 1990. – № 2.
16. Антологія української юридичної думки: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (гол.) та ін.
17. Коробкина З.В. Наука, которую мы можем потерять: размышления о судьбах ученых в современной России. – М., 2003.
18. Пивнева Л.Н. Высшая школа США: социально-политический аспект. – Х., 1992; Бігун В.С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі. – К., 2006.
19. Переосмысление развития сферы управления в новой Европе. Февраль 1998: Доклад Туринской Группы. – Брюссель, Люксембург, 1997.
20. Цветков В.В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект). – Х., 1996.
21. О настоящем и будущем (размышления о философии): Беседа Б.И. Пружинина с В.А. Лекторским // Вопр. философии. – 2007. – № 1.

УДК 340.11:165.12+340:008

Ю.М. Дмитрієнко

ОБ'ЄКТИВНО-ПРАВОВА ФОРМА (ТИП) ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ ТА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Об'єктивно-правова форма (тип) правосвідомості та правової культури головним питанням, окрім основного, яке є загальним для всіх форм (типів) правосвідомості та правової культури (що таке є право, свідомість у єдиному неподільному формозмісті правосвідомості, ідентифіковані в правовій культурі, яке є щоразу в конкретно-історичному формуванні правосвідомості первинним: право чи свідомість, духовні чи матеріальні артефакти правової культури), вису-

ває питання про те, за яких умов правопорядок повинен бути справедливим та може бути правильно презентованим у відповідних артефактах правової культури. Отже, за поверхового позитивного підходу ці умови виявляються тільки в даному правопорядку, а не у способах, методах і методологіях його формування, коли останні набувають останнього значення та правопорядок виявиться нічого не значущим, якщо не буде їх урахувати, навіть незважаючи на те, що за перехідного, кризового правостановлення механізмом правового регулювання стає сама правосвідомість, а отже, процеси актотворення правосвідомістю норм чинного права, реалізованих та візуалізованих у певній домінанті духовних або матеріальних артефактів правової культури, причому «домінанта духовних артефактів свідчить про пріоритети еволюційних формотворень правосвідомості, а матеріальних – історичних, які набувають пріоритетного значення під час створення нового правопорядку» (В. Петришин). На той самий час «об'єктивістські теорії про джерело правосвідомості не тільки особливо чутливі до значення актуально існуючих умов, але вони ще й настільки перебільшують це значення до таких розмірів, що, тотально звужуючи функції правосвідомості до мінімуму, надають йому лише можливість нетворчого, пасивного відбиття цих актуальних умов. Вони дотримуються думки, що правовий порядок робиться відповідно до цього пасивного дзеркального відбиття цих умов» [1].

Зазначена проблема безпосередньо пов'язана з державною програмою Київського національного університету імені Т. Шевченка «Формування механізму адаптації законодавства у сфері прав громадян України до законодавства Європейського Союзу на період з 2006 по 2010 рр.». Аналогічних або подібних досліджень автору у вітчизняній та іноземній літературі знайти не вдалось, завданням статті є формування нових підходів до визначення об'єктивно-правової (методологічно-правової) форми правосвідомості, правової культури, використовуючи авторські дослідження, серед них активно тематичні [15].

Продовжуючи тему далі, зазначаємо, що подібний підхід до науково-теоретичної структуризації об'єктивно-правової форми (типу) правосвідомості та правової культури має першоджерелами соціологію правосвідомості, права та правової культури, котрі, розуміючи під правовим життям громадське життя та соціальну дійсність, розглядають правосвідомість та право як «занурені» в це громадське життя та цю соціальну реальність істинно відбивають артефакти правової культури як показники якісного розвитку суспільства. Пріоритетною темою дослідження та предметом дослідження об'єктивно-правової форми (типу) правосвідомості та відповідної візуалізації правовою культурою є тема правосвідомості, права, свідомості та суспільства, що трансформуються за об'єктивними змінами, маючими конкретно-історичний характер. Тут мається на увазі об'єктивний аналіз соціальної зумовленості явищ правового життя, викликаних реальною та об'єктивною зміною правового усвідомлення дійсності, що, суттєво змінюючи дійсність за зміною ідейно-світоглядної мотивації правотворення та правозастосування, здатний оптимально виявлятися при її дослідженні соціологією правосвідомості та права. На жаль, соціології правосвідомості, як і соціології права, а разом і філософії правосвідомості, приділяється досить мало

уваги: фактично, у більшості навчальних посібників такі розділи відсутні. «Соціологія права, – відзначають В.М. Кудрявцев і В.П. Казимирчук, – розглядає правову систему у зв'язку з життям, соціальною практикою... Соціологічні дослідження в праві зорієнтовані на вивчення суспільно-правових відносин, що складаються як у період формування правових актів, тобто при трансформації соціальних відносин за логікою юридичних норм, так і в остаточному пункті – при реалізації правових приписів у соціальну поведінку особистості та суспільних груп» [2]. Пояснюючи наше вживання терміна «об'єктивно-правова форма (тип) правосвідомості та правової культури», зазначаємо, що як антитеза у звичному значенні, поняття «об'єктивізм» вживається як «ставлення до чого-небудь без явної ознаки особистих пристрастей», а поняття «суб'єктивізм» – як ставлення з особистими пристрастями [3]. Думаємо, що в об'єктивно-правову форму правосвідомості та правової культури входить її юридично правомірна структурна частина – правопорядок, який логічно включений в актуально існуючі відносини та вимагає обов'язкового урахування при об'єктивно-правовому усвідомленні, аналізі та артефактовому відбитті в правовій культурі правової дійсності. Об'єктивно-правова форма (тип) правосвідомості та правової культури найбільш характерні для передкризових, передперехідних або післякризових, післяперехідних стадій історико-екологічного становлення певного конкретно-історичного циклу соціальної активності національно сгенерованої правосвідомості, коли виникає гостра об'єктивна вимога та потреба у всіх суб'єктів правосвідомості (без залежності від правових ідеологій) у максимально об'єктивному, справедливому правовому усвідомленні тривало кризової, перехідної правової дійсності, коли дедалі частіше та частіше право підмінюється політикою або неправом з боку конкуруючих політико-правових корпорацій, різко збільшуючи рівень різномістовної та різновекторної корпоративної правосвідомості в розумінні загальнодержавної [4].

За ідеями К. Поппера, пов'язуємо конкретно-історичний цикл соціальної активності об'єктивно-правової форми (типу) правосвідомості та правової культури з нормативно-правовим та ідейно-світоглядним становленням домінанти тих масових правових і матеріальних рефлексій, які яскраво визначають формальну та фактичну єдність можливої для соціального філософа та юриста водночас позицію на правове життя з такої найвищої точки зору, у межах якої індивід розглядається хоча й (поки) як допоміжний інструмент загального поступального правового руху людства, але при цьому як наявні, так і приховані тенденції (прямі та приховані ефекти девіантної правосвідомості) до їх зміни. Але все ж таки, як і раніше, головними діючими особами на сцені формування історії правосвідомості визнаються великі нації, їхні великі вожді, великі класи або великі правові ідеї [4, с. 38]. Зазначаємо, що в будь-якому суспільстві не існує якась тільки одна форма (тип) правосвідомості та правової культури; форми правосвідомості, правової культури, як і її суб'єкти-носії, існують всі разом, але в традиційному суспільстві розвиваються вільно, у тоталітарному, при домінуванні якоїсь однієї правової ідеології, як правило, позитивно-правова форма правосвідомості домінує примусово, приглушуючи, гальмуючи вільний розвиток

інших форм правосвідомості, правової культури. Під час здійснення історичної моделі тієї чи іншої форми правосвідомості здійснюється накопичення традиційних, лінійно пріоритетних властивостей правосвідомості та правової культури. Під час здійснення еволюційної моделі правосвідомості здійснюється розвиток та виокремлення нетрадиційних, нелінійно пріоритетних властивостей правосвідомості, правової культури, що зумовлені національно цілеспрямованою правовою ментальністю [5, с. 3].

У чому ж полягає регулятивна, нормативно цілеспрямована специфіка віддзеркалення правової дійсності позитивно-правовою та об'єктивно-правовою формою правосвідомості та правової культури?

З точки зору позитивно-правової форми правосвідомості та правової культури, їх позитивність виявляється як нормативне, правопроцесуальне існування, тобто у формі механізму правового регулювання, як правило, за перехідного правостановлення [6, с. 7]. Говорячи про марксизм як про ідеологічну течію (тенденцію) позитивно-правової форми конкретно-історичного циклу соціальної активності правосвідомості, відбитого в артефактах правової культури, слід зазначити, що він, за ідеєю, презентуючи у цілому вірне трактування походження права, що виникає у зв'язку з необхідністю в загальному регулюванні відносин виробництва, розподілу та обміну, на жаль, не дає жодної, щоразу оновленої розв'язкової перспективи [7, с. 272]. Те, що «галузь ідей і норм інтерпретується як вияв економічної дійсності», набагато більш республіканські зорієнтована правосвідомість К. Поппера інтерпретувала як вираження запропонованого Марксом «есенціалістського та метафізичного підходу», відповідно до якого відповісти на запитання «що таке держава та право?» означає розкрити сутнісну функцію даних інституційної правової дійсності [4, с. 230]. Деякі правознавці виокремлюють так званий соціально-редукціоністський підхід до аналізу та визначення різних форм правосвідомості, правової культури, суть якого полягає в тім, що право та держава не можуть бути істинно та адекватно зрозумілими з точки зору самоаналізу [8, с. 11; 9, с. 223]. За Кленнером, основне питання філософії права та правової культури можна визначити за логікою об'єктивно-правової форми правосвідомості так: ставлення правового усвідомлення (дійсності) до правового буття, права, свідомості, адекватне їх відбиття у відповідній правовій культурі з домінантам тих її артефактів, що об'єктивно висвітлюють та структурують у юридико-технічному відношенні структуру нормативних актів за зразками світових законодавчих [10, с. 193]. Для логічного продовження та розвитку наших міркувань звернемося до аналізу теоретичної об'єктивно-правової форми правосвідомості Е.Ю. Соловйова, за ідеями якої зазначаємо, що останній, досліджуючи правовий нігілізм на основі феноменологічного, соціального та корпоративного аналізу масової свідомості та похідно, частково, правосвідомості 20–30-х років ХХ ст., виокремив структуру масових нормативно-правових настанов, фактично, колишньої радянської соціалістичної правосвідомості, які ми ідентифікуємо практичною основою колишньої радянської соціалістичної правосвідомості та правової культури: 1) неповноцінність та недосконалість статичного та процесуального права як

єдиної форми регулювання соціального життя, артефактово відбитих у домінанті матеріальних артефактів правової культури (широкий заідеологізований зміст нормативних актів, офіційних документів), що суперечили духовним артефактам (низька правова духовність, яка не мала ментального опосередкування); 2) заперечення гуманістичного змісту правової норми; 3) політичний патерналізм [11, с. 164; 12, с. 26; 13, с. 5]. Зазначаємо, що прогресивна особистісна об'єктивно-правова форма (тип) правосвідомості та республіканська правова культура таких вчених, як Ю.А. Денісов, Л.І. Спиридонова, сгенерували цікаву тезу: «Юридична наука, – відзначали вони в середині 80-х років, – визнаючи детермінованість правової надбудови економічним базисом, не досліджувала механізм цього зв'язку. Більше того, соціально-економічна зумовленість права навіть не має адекватного опису в правовій культурі. Власне кажучи, залежність права від виробничих відносин дотепер лише констатується (виділено авт. Чим не норма релігійного права? – Ю.Д.) [14, с. 37].

Таким чином, об'єктивно-правова форма правосвідомості та правової культури – це така форма (тип) монархічної чи республіканської правосвідомості, правової культури, які не є остаточно позитивними, але й не є остаточно ані природними, ані філософськими, ані традиційними формами (типами) правосвідомості (можуть домінувати різні складові пропорції формули норми права та правосвідомості, але за будь-чого протягом певного часо-простору відбувається різноджерельне вироблення певної домінанти якоїсь складової). Ця форма правосвідомості та правової культури в розвитковому відношенні найбільш властива для початку перехідного, кризового правостановлення. Філософська ж форма правосвідомості та правової культури (філософія правосвідомості як найвищий цикл соціальної активності правосвідомості) в розвитковому відношенні є домінантними тенденціями актуального правоусвідомлення та артефактового правовідбиття (відбувається активне ментальне формотворення україноментальної складової пропорції у формулі норми права-правосвідомості). Позитивно-правова ж форма (тип) правосвідомості та правової культури, як правило, завжди є монархічними. Найголовнішою конкретно-історичною специфікою, функцією та розвитковим пріоритетом позитивно-правової форми правосвідомості та правової культури є різноаспектне ствердження, охорона, захист та артефактове правовідбиття, як правило, вторинними суб'єктами правосвідомості (юридичними особами), у межах правової методології, узаконеного примусу правової норми державно-правової свідомості та різногалузевої норми статичного права без будь-яких натяків на їх можливу хибність, штучність та неприродність: закон завжди правий, навіть хоча й він несправедливий. Найголовнішою конкретно-історичною специфікою, функцією та розвитковим пріоритетом об'єктивно-правової форми правосвідомості та правової культури є ті, що формують нові ідеї, тези, теорії, концепції, відповідно їх відбиваючи в артефактах правової культури.

Таким чином, найголовнішою конкретно-історичною специфікою, функцією та розвитковим пріоритетом об'єктивної форми правосвідомості та правової культури є та, що формує нову правову ідею щодо організації та самоорганізації самого права, свідомості та дійсності (корелює, відроджує, модернізує стару) в

єдиному формозмісті правосвідомості та правової культури, у межах філософсько-правової та філософської методології правоосмислення, артефактового правовідбиття, намагається істинно вирішити основне питання філософії правосвідомості (відношення до...) та правової культури, які в парадигмі правосвідомості як юридичної категорії та як загальної правової метатеорії набуває стану основного питання юридичної правової науки та правової культури за перехідного правостановлення, коли механізмом правового регулювання суспільних відносин стає правова свідомість, під час чого здійснюється трансформація належного правосвідомості в її суще, або, іншими словами, відбувається зміна циклу соціальної активності правосвідомості, що змінює рівень пріоритетності артефактів правової культури.

Література

1. Luijpen W.A. Phenomenology of Natural Law. – Pittsburg, 1967. – 510 p.
2. Кудрявцев В.Н., Казимирчук В.П. Современная социология права. – М.: Знание, 1999. – 251 с.
3. Бачинин В.А. Философия права и преступления. – Х.: Фолио, 1999. – 840 с.
4. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги: У 2 т. – К.: Бриз, 2007. – Т. 1. – 261 с.
5. Маркс К. Тезиси о Фейербахе // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т. 3. – С. 421 с.
6. Маркс К. К критике политической экономии // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – Т. 13. – 351 с.
7. Энгельс Ф. К жилищному вопросу // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – Т. 18. – 431 с.
8. Хеффе О. Політика. Право. Справедливість. Основоположення критичної філософії права й держави. – К., 1994. – 614 с.
9. Кленнер Г. Від права природи до природи права. – Х.: Основа, 2007. – 681 с.
10. Kelsen H. Communist Theory of Law. – London, 1955. – 579 p.
11. Соловйов Э.Ю. Правовой нигилизм и гуманистическое содержание права // Квинтэссенция (Философ. альманах). – М.: Проза, 2007. – 294 с.
12. Четвернин В.А. Демократическое конституционное государство: Введение в теорию. – Казань: Парта, 2007. – 254 с.
13. Нерсесянц В.С. Юриспруденция. Введение в курс общей теории права и государства. – М.: Юрист, 2007. – 286 с.
14. Денисов Ю.А., Спиридонов Л.И. Абстрактное и конкретное в советском правоведении. – Л.: Прогресс, 1987. – 283 с.

УДК 378.147

Н.І. Матвіїшин

НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ

Сучасний розвиток юридичної освіти та й освіти вищої школи взагалі переживає тепер суттєві зміни, пов'язані з модернізацією навчального процесу. Українська вища школа нині перебуває на початковому етапі інтенсивного впровадження прозахідних методів, принципів та напрямів навчання з адаптацією їх до вже існуючих норм освіти, які міцно закріпилися в радянський період. Слід зазначити, що «радянська» система навчання у вищій школі мала низку